

הרב יהודה שביב

דברי תורה בבריכה – איסור/רשות/מצווה

ראשי-פרקים

- א. דברי רבן גמליאל במרחץ בעכו
- ב. מקומות מקומות יש
- ג. ההבל גורם
- ד. לימוד בגילוי ראש
- ה. דברי תורה כתחליף לדברים אסורים
- ו. סיכום

בריכה היא מקום בו מתוועדים אנשים יחד, ותוך כדי שחייה או בהפסקות וביותר בעת שהייה משותפת בגיאקוזי מתפתחת שיחה. האם ראוי שישוחחו בדברי תורה, או שמא איסור יש בדבר? שאלה מעין זו תיתכן גם אצל אדם בודד, האם מותר לו להרהר בדברי תורה בעת שהייתו בבריכה? האם יש הבדל בין דיבור לבין הרהור? הבעיה היא בשל הלבוש או ליתר דיוק חוסר הלבוש, ובשל המיקום. אולם בבריכה אין האנשים מסתובבים ערומים אלא לבושים בבגדי ים. אמנם פלג גופם העליון חשוף והם גלויי ראש.

ומה לגבי אדם לבוש השוהה מחוץ למים? הוא אמנם לבוש, אבל המקום הוא מקום המיוחד לבני אדם הערומים למחצה.

אף אם יוחלט שאסור לעסוק שם בתורה, עדיין יש להביא בחשבון גם את שאלת האלטרנטיבה: במה יעסקו אם לא ידברו דברי תורה? אם יש לחוש לדיבורים אסורים, כמו רכילות ולשון הרע, האם אז הדיבור בתורה יהיה מותר או אולי מצוה?

האם יש מקום להבחנה בין בריכה פתוחה או סגורה, רגילה או מתוממת? מה הדין בנספחים לבריכה - גיאקוזי, סאונה או חדר הלבשה?

א. דברי רבן גמליאל במרחץ בעכו

שנינו במשנה (עבודה זרה ג, ד).

שאל פרוקלוס בן פלוספוס את רבן גמליאל בעכו, שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי. אמר לו: כתוב בתורתכם "ולא ידבק בידך מאומה מן החרס", מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי?

אמר לו: אין משיבין במרחץ. וכשיצא אמר לו... אם נותנין לך ממון הרבה, אי אתה נכנס לעבודה זרה שלך ערום ובעל קרי ומשתין בפניה; וזו עומדת על פי הביב וכל העם משתינין לפניה...

רבן גמליאל הודיע לו במרחץ: אין משיבין במרחץ. מסתבר שאין משיבין כי התשובה כרוכה בדברי תורה, ואין לעשות זאת במרחץ¹ (אף כי בתשובות המפורטות שהשיב לו בהמשך אין דברי תורה אלא טיעונים הגיוניים כלליים!). מדוע אין משיבין שם? דבר זה ניתן ללמוד מדבריו בהמשך. שכן המרחץ הוא מקום בו מהלכים ערומים ובעלי קרי ומשתינים. האם יש צורך בכל שלשת המאפיינים כדי לפסול את המקום לדיבורי תורה? והאם רק המסתובב ערום אסור בתורה, או שהמקום גורם וגם אדם לבוש ייאסר בתורה?

רש"י (שם מד, ב) כתב: "אין משיבין במרחץ - לפי שאדם עומד ערום". משמע די במאפיין הזה.² ואכתי לא מבורר, האם רק לערום אסור, או גם למסתובב שם לבוש. שאפשר שמקום בו בני אדם נוהגים להסתובב ערומים, כבר נפסל מלדבר בו דברי תורה.

הגמ' דנה בתשובתו הקצרה הראשונה של ר"ג - "אין משיבין במרחץ" - ושאלה: כיצד עשה זאת, והלוא אמר רב"ח בשם רבי יוחנן: "בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא". הגמ' הביאה מקור, לפיו "כשיצא אמר לו אין משיבין במרחץ". כיצד מתיישב הדבר עם המסופר במשנה - דנו בכך התוס'.

על פי דרכנו למדנו כי לא רק הדיבור אסור, אלא אף ההרהור. אבל הנוסח "בכל מקום מותר להרהר חוץ", מלמד שיש מקום בו יש צורך בהיתר הרהור, ואולי שם רק ההרהור מותר, בעוד הדיבור בדברי תורה יהיה אסור.

ב. מקומות מקומות יש

הבחנה בין מקומות עולה מדברי הגמ' בשבת (י, א) -

הנכנס לבית המרחץ: מקום שבני אדם עומדין לבושין - יש שם מקרא ותפלה ואין צריך לומר שאילת שלום... מקום שבני אדם עומדים ערומים ולבושין - יש שם שאילת שלום ואין שם מקרא ותפלה... מקום שבני

1. דומה שבקביעה "אין משיבין במרחץ", היתה כבר כמין תשובה לטענת פרוקלוס. שהרי הטעם שאין משיבין הוא משום קדושתם של דברי תורה, שא"א שיאמרו במקום מבוזה כמרחץ, ואם כן כיצד תיקרא אפרודיטי אלוהות אם מניחים אותה במקום העירום והטינופת.

2. ערום לעניין זה הוא מי שערוותו גלויה.

אדם עומדין ערומים - אין שם שאילת שלום ואין צריך לומר מקרא ותפלה.

אם כן, בחדר החיצון שכולם לבושים שם - הכל מותר; באמצעי שם מתפשטים ומתלבשים - שאילת שלום מותרת; לימוד ותפילה - אסור; בפנימי שם כולם ערומים - הכל אסור.³

מהמשך הגמי' מתחוויר שהמקום גורם, ולא ערטולו או לבושו המקרי של האדם - "מרחץ שאמרו - אע"פ שאין בו אדם".

והציע ר"י בתוס' בע"ז הנ"ל, כי תשובתו הקצרה של רבן גמליאל נאמרה בחדר האמצעי; והיא היתה מותרת באותן נסיבות, "מפני אימת אותו הגמון, דהוי כמו שאילת שלום".

המאירי בע"ז כתב שבבית האמצעי הרהור מותר. על ידי זה מוסבר כנראה המשפט "בכל מקום מותר להרהר...". וכן כתב הר"ן על הר"ף בשבת שם, והוסיף: "וכן אם נשאל על דבר הלכה אומר אסור או מותר".

לפי"ז, בבריכה עצמה לא צריכה לכאורה להיות בעיה, שכן אנשים לבושים שם בבגדי ים. לעומת זאת חדר החלבשה שליד המקלחות, בו אנשים מתפשטים ומתלבשים, הרי הוא כחדר האמצעי שבו מותרים שאילת שלום והרהור בדברי תורה, ואולי אף תשובה הלכתית קצרה על שאלה הנצרכת מיידית.

ג. ההבל גורם

אולם מצינו הסבר נוסף לאיסור דברי תורה במרחץ. יש שאמרו, שהאיסור הוא "משום זוהמה והבל דאית ביה ע"י תשמישו בחמין" (רבינו מנוח על הרמב"ם הל' ק"ש ג, ג⁴). הם העלו סברה זאת, כדי להבחין בין מקווה לבין מרחץ, שבמקווה שמימיו צוננים יהיה מותר לברך בתוכו.

אבל סברה שנאמרה לקולא לגבי מקוואות צוננים, יכולה לשמש לחומרא בנידון דידן - בבריכה שמימיה מחוממים. שאם ההבל הוא הגורם, אולי אף הבריכה תיאסר. אולם מסתבר שלא הרי הבל וזוהמה שהיתה רווחת במרחצאות, כהבל הקיים - אם בכלל - בבריכות מחוממות של זמננו. אכן בג'אקווי מידת ההבל גדולה יותר. וביותר בסאונה, שפעמים אין אדם רואה

3. באמת לא הכל, שכן דבר אחד מותר במרחץ, והוא להפריש בני אדם מאיסור (ראה שבת מ, ב; רמב"ם הל' ק"ש ג, ה; שו"ע או"ח פה, ב).

4. מהד' אלעזר הורביץ (ירושלים תש"ט), דבריו מובאים גם בכסף-משנה שם. שיטה זאת הוזכרה גם ע"י המאירי לשבת י, א, אולם הוא הזכיר רק זוהמא.

למרחוק מחמת האדים העולים. הבחנה בין רמות זוהמה עולה מהגמי' ביומא נא, א - "דס"ד אמינא מרחץ דרבים דנפיש זוהמיה, אבל מרחץ דיחיד דלא נפיש זוהמיה..."

וראה בשו"ת חת"ס או"ח סי' יח, שדן לגבי מקווה שמחממים את מימיו לפרקים, אם ניתן ללמוד שם. הוא העלה מדיוק דברי המג"א והט"ז, "דמקואות שלנו שמחממים, דנפישא זוהמי', דינו כמרחץ ממש." אולם במשנה-ברורה (פד, ד) כתב: "והנה במקוה ששופכין בה מים חמין, יש לומר דיש בה הבלא. ומכל מקום אפשר לומר דאין בה זוהמה והבלא כל כך כמו במרחץ." זאת אולי גם מחמת שבני אדם נכנסים למקווה לאחר שרחצו את גופם היטב קודם; מה שאין כן במרחץ, לשם נכנסים בני אדם כשהם מזוהמים. מבחינה זאת בריכה היא כמו נתונה ביניהם. מחד גיסא, דרך כלל נכנסים לבריכה לאחר שטיפה קלה במקלחת, אבל לא לאחר רחצה יסודית כלקראת כניסה למקווה.

דברים אלו אין להם, כנראה, שיעור מבורר, באיזו רמת הבל וזוהמה המקום נאסר. אבל ברור שלא הרי הבל וזוהמה שהיו שכיחים במרחץ של פעם, שאנשים היו נכנסים לשם לשטיפה שבועית, כהרי בריכות של ימינו - שאם גם לא רחצו ממש קודם, מן הסתם רחצו יום או יומיים קודם.⁵ אבל אולי הדברים נקבעים לפי המקובל בכל דור. וכשרחצה ונקיון שכיחים יותר, די ברמת זוהמה נמוכה למקובל פעם, כדי לאסור היום.

ד. לימוד בגילוי ראש

בבריכה ובשלוחותיה (ג'אקוזי; סאונה) מסתובבים האנשים כשהם גלויי ראש. עצם ההסתובבות בצורה כזאת אין בה בית מיחוש כלל, שכן "בבית המרחץ מותר לדברי הכל בגילוי הראש ואין בזה אפילו מידת חסידות"⁶. אבל יש לדון אם עובדה זאת יש בה כדי לאסור עליהם לשוחח בדברי תורה.

בעניין זה יש להבחין בין הוצאת אזכרה ואמירת ברכה לבין סתם לימוד. לגבי אזכרה מובאת דעה בשו"ע ללא חולק: "יש אומרים שאסור להוציא אזכרה

5. אולם ראה בשו"ת דבר יהושע לרי"מ אהרנברג ח"א תשובה עו. לדעתו, גם אמבטיות שלנו נחשבות כמקווה שיש בו זוהמה. אבל דעת הרי"ע יוסף היא שדין חדר אמבטיה כדן חדר אמצעי במרחץ, ומותר להרהר שם בדברי תורה (ראה שו"ת יחוה-דעת ח"ג סי' א). והוכיח כן מסיעה של אחרונים. הרא"י וולדנברג כתב בשו"ת ציץ-אליעזר ח"ו סי' כה לגבי מקוואות שלנו: "דלפי הסיודורים ההגייניים שמורים הם על אף חימום מזוהמה." לדעתו, גם החת"ס היה מודה שבמקוואות שלנו, שהמים מתחלפים תדיר, אין ריבוי של הבל וזוהמה.

6. אנציקלופדיה תלמודית כרך ו' ערך גילוי ראש' בשם בכור-שור וברכי-יוסף.

מפיו בראש מגולה" (או"ח צא,ג). לא כן לגבי לימוד, לגביו מצינו דברים רפים יותר - "אם יוכל לסבול ללמוד בכיסוי הראש, טוב הדבר שלא יישב בראש מגולה, לפי שילמד יותר באימה כשראשו מכוסה."⁷ אכן במשנה-ברורה (ב,יב) נפסק על הנאמר שם בשו"ע "ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש" - "וכ"ש שאסור לברך, וה"ה ללמוד בגילוי הראש." אולם אפשר שהאיסור הוא במקום שכיסוי הראש נדרש, לא כן במקום שאין דרך לכסות.

ודאי הוא שברכה אינה מקום שבו יהיה הלימוד באימה וביראה כנדרש. אולם הרי לא בלימוד ממשי עסקינן, אלא בשיחה אגבית הנסובה סביב תורה.

ה. דברי תורה כתחליף לדברים אסורים

כבר הוזכר לעיל, שלחפריש מאיסור מותר גם במרחץ. ועל יסוד זה נאמר בספר חסידים: "ואם אדם במרחץ או במקום הטנופת ואהבת אשה נכנסת בלבו... יהרהר בדברי תורה, כי דברי תורה יפים לטהר הלב מיצר הרע. ואע"פ שבכל מקום מותר להרהר, חוץ מבית המרחץ ובית הכסא - להפריש אדם מן העבירה מותר" (מהד' הרב מרגליות סי' כח).

אמנם הוא מתיר הרהור, שכן די בהרהור כדי לבטל הרהור, אבל כשנקלע אדם לחבורה המדברת דברים אסורים, הרי רק דיבור יכול לבטל דיבור. ולפי"ז נראה שאם התחליף לדברי תורה יהא דיבורים אסורים, ראוי לדבר בענייני תורה (כמובן בלא אזכרות).

ו. סיכום

1. בברכה שמימיה צוננים לא נראית בעיה בעיסוק אגבי ושיחת רעים בענייני תורה. ובלבד שיישמרו לבל יוציאו אזכרה מפיהם, בשל היותם גלויי ראש.
2. אף בברכה מתוממת וסגורה, וכן בגיאקוזי, לא נראה שיש בה הבל וזוהמה שיהיה בהם כדי לאסור.
3. הרהור בדברי תורה ודאי שמותר ואולי אף רצוי.
4. בחדרי המלתחות וההלבשה - דיבור בתורה אסור; הרהור מותר.
5. ודאי שבמקלחת אסור לדבר בדברי בתורה.

7. שם בשם שו"ת זכרון-יהודה לר"י בן הרא"ש. אכן כל עניין גילוי הראש היה קל יותר אצל הראשונים מאשר אצל אחרונים שהחמירו בו. אולם כבר אמרנו לעיל שבמרחץ אין מקום להחמיר בזה. בעניין זה נגע גם פרופ' אליאב שוחטמן במאמרו "שיעורי תורה במוסד חילוני" - תשובת הרא"ה קוק זצ"ל. בתחומין י' עמ' 255-256. וראה גם שו"ת במראה-הבזק ח"א עמ' 88; שו"ת מראש-צורים (לרב שמואל דוד) סי' טז.